

Соціокультурне середовище регіону як фактор розвитку загальнокультурної компетентності педагогів

Розглянуто феномен соціокультурного середовища регіону та висвітлено його вплив на розвиток загальнокультурної компетентності освітян. Презентовано результати соціологічного дослідження з теми, розкрито чинники, які стимулюють цю компетентність та перешкоджають їй. Окреслено елементи соціокультурного середовища, найбільш значимими для культурного зростання вчителів та організації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: соціокультурне середовище регіону, елементи соціокультурного середовища, загальнокультурна компетентність, інформативно-презентаційні форми роботи.

Kaminska V. V. Socio-Cultural Environment of the Region as a Condition for the Development of General Cultural Competence of Teachers.

The phenomenon of socio-cultural environment of the region is considered and its influence on the development of general cultural competence of teachers is highlighted. The results of sociological research on the topic are presented, factors that stimulate and impede the development of general cultural competence of teachers are disclosed. The elements of the socio-cultural environment, which are most important for the cultural growth of teachers and for the organization of educational process, are outlined.

Key words: socio-cultural environment of the region, elements of the socio-cultural environment, general cultural competence, informative and presentation forms of work.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України в освітній європейський простір, відкриття безвізового режиму з країнами ЄС, реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти згідно з Концепцією «Нова українська школа» на період до 2029 року (схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р), випускник має бути цілісною, всебічно розвинутою особистістю, яка вміє критично мислити, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, конструктивно застосовувати свій емоційний інтелект, оцінювати досягнення вітчизняної та світової науки і культури, користуватися рідною та іноземними мовами, володіти загальнокультурною компетентністю [4].

Таким чином, новій українській школі потрібен учитель із розвинутою загальнокультурною компетентністю, який здатен: опановувати нові моделі та стратегії конструктивної професійної діяльності в умовах культурного, мовного, релігійного розмаїття; застосовувати найефективніші засоби й технології міжкультурної взаємодії; аналізувати та використовувати потенціал соціокультурного середовища регіону для власного культурного зростання та розвитку загальнокультурної грамотності учнів.

Аналіз сучасних наукових досліджень. У Концепції «Нова українська школа» серед десяти ключових компетентностей розглядається загальнокультурна грамотність як здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших [4].

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти трактує загальнокультурну компетентність особистості як сукупність знань, навичок, елементів культурного досвіду, що дають змогу індивідові вільно орієнтуватися в соціальному і культурному оточенні та оперувати його елементами [3].

Загальнокультурна компетентність є однією з ключових, визначених провідними українськими дидактами (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко) [1; 2, 37–40]. Науковці розглядають загальнокультурну компетентність педагога як сукупність компонентів в їх єдності та взаємозв'язку (мотиваційного, інформаційно-теоретичного, процесуально-діяльнісного, аналітико-корекційного та самостійно-творчого). Проте немає спільного погляду дослідників щодо визначення поняття «загальнокультурна компетентність», немає загально визнаної її структури.

Серед учених також відсутнє єдине розуміння феномена соціокультурного середовища. Проте його значення у розвитку особистості усвідомлювало багато науковців (І. Бех, О. Беспалько, І. Єрмаков, Н. Назаренко, П. Лернер, В. Ясвін, Ю. Колюткін, С. Тарасов). На їхню думку, соціокультурне середовище, разом з іншими елементами життєвого середовища, формує комплекс емоційно забарвлених уявлень людини про навколишній світ і про своє місце в ньому, впливає на морально-етичні орієнтири, пропонує і формує програми поведінки, реалізує дозвілєві та історико-пізнавальні запити особистості [5, 6].

Дослідники під соціокультурним середовищем розуміють систему ключових факторів, що визначають розвиток людини: природне середовище, суспільно-політичний лад, засоби масової інформації, освітні та культосвітні установи, духовно-церковні заклади,

людей, які впливають на культурні й освітні процеси, а також випадкові події. Так, Ю. Кулюткін і С. Тарасов, розглядаючи соціокультурне середовище в широкому сенсі слова, виділяють у його структурі кілька рівнів: глобальний (загальноосвітні тенденції розвитку культури, освіти, економіки, глобально-інформаційної мережі); регіональний (освітня, культурна політика, система освіти, життєдіяльність відповідно до соціальних і національних норм, звичаїв і традицій); локальний (установи культури, освіти, найближче оточення – сім'я, родина, колектив) [5].

Таким чином, соціокультурне середовище може бути схарактеризоване як сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих у навчальному закладі умов, у яких діє людина та відбувається її всебічний розвиток.

Зміст поняття нас цікавить через призму впливу соціокультурного середовища регіону на розвиток загальнокультурної компетентності педагогів, визначення найбільш значимих елементів соціокультурного середовища для організації навчально-виховного процесу.

Мета статті полягає у розкритті сутності поняття загальнокультурної компетентності та соціокультурного середовища регіону; презентації результатів соціологічного опитування педагогів щодо впливу соціокультурного середовища регіону на розвиток загальнокультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Впродовж 2010–2015 років одним із напрямів діяльності науково-дослідної лабораторії освітніх інновацій була розробка її наукової теми «Проектування розвитку сучасного навчального закладу в умовах соціокультурного середовища регіону». Таким чином, як логічне продовження вивчення проблеми, стало заплановане лабораторією у 2017 році дослідження «Вплив соціокультурного простору регіону на розвиток загальнокультурної компетентності педагогічної громадськості».

Мета дослідження – розкриття сутності феномена соціокультурного середовища та з'ясування його можливостей у розвитку загальнокультурної компетентності педагогів.

Об'єкт дослідження – соціокультурне середовище регіону та його елементи.

Предмет дослідження – розвиток загальнокультурної компетентності педагогів в умовах соціокультурного середовища регіону.

У ході дослідження поставлено такі завдання:

- виявити чинники, які найбільше мотивують педагогів до розвитку загальнокультурної компетентності;
- визначити фактори, що є перешкодою у розвитку загальнокультурної компетентності;
- окреслити компоненти соціокультурного середовища регіону, які є найбільш значимими для культурного зростання вчителів та для організації навчально-виховного процесу загалом;
- проаналізувати пропозиції слухачів курсів підвищення кваліфікації щодо запровадження інформаційно-презентаційних форм культурно-просвітницького характеру в діяльності ВІППО.

Реалізуючи завдання дослідження, ми зможемо з'ясувати можливості соціокультурного середовища

у розвитку загальнокультурної компетентності педагогів, визначити умови, які сприятимуть загальнокультурній грамотності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти.

На різних етапах використовувалися відповідні методи: джерелознавчий пошук та аналіз останніх досліджень і публікацій з теми; соціологічні (анкетування, опитування, бесіди, спостереження).

У співпраці з лабораторією соціологічних досліджень та розвитку освіти ВІППО розроблено анкету та опитано 233 слухачів курсів підвищення кваліфікації. Опитування охопило майже всі їх категорії (вчителі географії, початкового навчання, англійської мови, біології і хімії, керівники гуртків у позашкільних закладах, учителі української мови і літератури, фізики, математики, шкільні бібліотекарі, педагоги-організатори – потік 19–30 червня 2017 р.; німецької мови, образотворчого мистецтва – потік 9–27 жовтня 2017 р.).

Абсолютна більшість респондентів – 88,75 % – жіночої статі, 11,67 % – чоловічої, віком 26–60 літ. Дані їхнього педстажу див. на рис. 1.

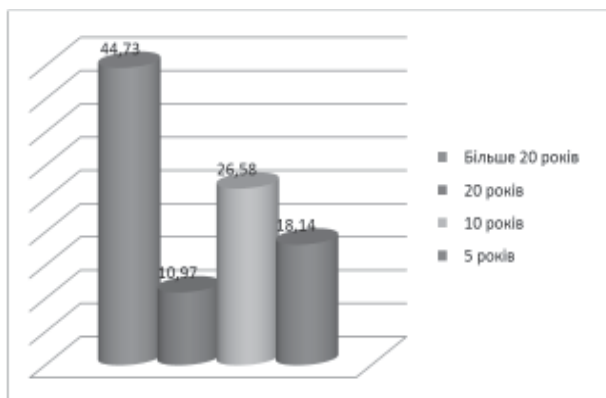

Рисунок 1. Педагогічний стаж опитаних педагогів, %

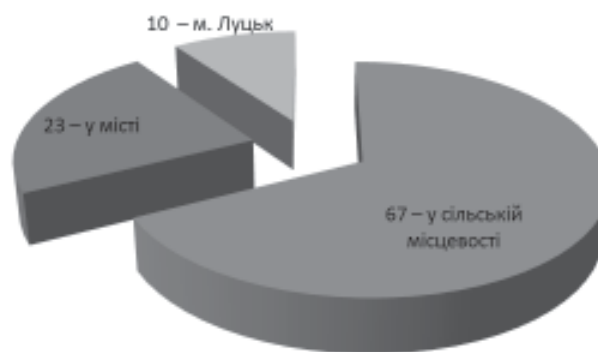

Рисунок 2. Місце проживання респондентів, %

Важлива для нашого дослідження (див. рис. 2) інформація щодо проживання респондентів, адже соціокультурне середовище села має специфіку та особливості впливу на розвиток загальнокультурної компетентності особистості.

Учителі, які проживають у сільській місцевості, підкреслюють вагомість у розвитку цієї компетентності сільськогосподарського виробництва в цілому (державні, фермерські, приватні підприємства, де працює більшість батьків учнів, надають спонсорську допомогу в організації навчально-виховного процесу).

Сім'ї учнів мають значний вплив на формування їх морально-духовних цінностей: працелюбності, шанобливого ставлення до старших, природи, історії краю та своєї родини, до традицій, релігійно-обрядової культури, норм і правил поведінки, які передаються з покоління в покоління.

Аналіз відповідей педагогів на запитання анкети щодо факторів, які є мотивацією та перешкодою у розвитку загальнокультурної грамотності, дозволив виокремити такі (див. табл. 1).

Таблиця 1

Відповіді респондентів щодо факторів загальнокультурної компетентності педагогів, %

Позитивні	
Внутрішня потреба в постійному підвищенні свого культурного рівня, розвиток особистих здібностей, творчих задатків, розширення культурного кругозору	50,41
Створення позитивного іміджу, визнання, авторитет серед учнів, колег, батьків, громади	50
Духовний розвиток	26,64
Приклад і вплив колег, організація праці в школі	24,59
Відчуття емоційного задоволення від творів мистецтва	24,18
Негативні	
Нестача часу	54,73
Обмежені матеріальні ресурси	53,50
Відсутність підтримки й допомоги від адміністрації навчального закладу	34,16
Минулі розчарування	25,51
Стан здоров'я	22,22
Негативне сприйняття оточуючими особистісних змін і прагнення до розвитку загальнокультурного рівня	15,23
Власна інерція	14,40
Недостатня поінформованість про культурно-просвітницькі заходи	13,58

Педагогам також було запропоновано назвати елементи соціокультурного середовища, найбільш значимі для їхнього культурного зростання. Результати опитування відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Відповіді респондентів щодо відвідування закладів соціокультурного середовища, найбільш значимих для культурного зростання вчителів, %

Музеї	59,40
Театри	58,97
Виставки	58,97
Бібліотеки	41,03
Релігійні об'єкти	35,47
Історико-краєзнавчі екскурсії	25,64
Кінотеатри	20,94
Філармонії	12,82
Інше	1,28

На запитання «Чи створено у вашому навчальному закладі умови для розвитку загальнокультурної компетентності вчителів?» 51,87 % респондентів відповіли – частково, 20,75 % – так, 8,30 % – ні, 19,50 % – важко відповісти. Педагоги, які відповіли на запитання «так» і «частково», називають такі умови: ефективна робота шкільної бібліотеки, музею; хороша матеріально-технічна база (комп'ютерні класи, мультимедійні дошки, сучасні навчальні кабінети, музична апаратура); науково-методичні заходи щодо проблеми, які відбуваються в навчальному закладі

(круглі столи, тематичні лекції, семінари, тренінги, конференції, педради, майстер-класи, творчі майстерні вчителів, тижні іноземної мови); дослідно-експериментальна робота; ефективна діяльність методичних об'єднань, учителів кафедри мистецтвознавства; організація культурно-просвітницьких заходів; участь у різноманітних творчих колективах – фольклорних, вокально-інструментальних ансамблях та ін.); доброзичлива атмосфера в навчальному закладі, повага до свободи вибору, взаємодопомога, обмін досвідом; підтримка дирекції школи (організація дозвілля, підтримка діяльності творчих колективів); добре організована робота профспілкового комітету;

ефективна взаємодія з методичним кабінетом.

Респонденти, які дали негативну відповідь на запитання, найбільшу потребу відчують у забезпеченні бібліотек новою фаховою літературою (довідковою, науковою, навчальною, в тому числі з різних видів і жанрів мистецтва, профільними науковими журналами) бібліографічними й оглядовими виданнями, покажчиками, присвяченими видатним діячам культури та мистецтва регіону, а також у забезпеченні засобами ІКТ.

Хоча переважна більшість педагогів відповіли, що у навчальних закладах, де вони працюють, створено або частково створено умови для розвитку загальнокультурної компетентності, викликає занепокоєння той факт, що відповідаючи на відкрите запитання «Які культурно-просвітницькі заходи Ви відвідали (були учасником) за останні 2-3 роки?», вчителі відповідали не конкретно, узагальнено.

Найчастіше педагоги стверджують, що були учасниками таких культурно-просвітницьких заходів: шкільних виховних (конкурси читців, мовні, гумористів); до Дня Європи; концертів у районних та сільських будинках культури, звітних концертів навчальних закладів, до Дня вчителя; музичного фестивалю «Стравінський та Україна», обласного фестивалю художньої творчості «Дитинства веселковий світ», фестивалю «Поліське літо з фольклором»; туристичних квест-змагань; музейних квестів та інтерактивних лекцій; різноманітних виставок декоративно-ужиткового мистецтва. Вчителі також відмічають подорожі з учнями визначними місцями України, до театрів Львова, Києва, Одеси; паломницькі поїздки до релігійно-духовних центрів (Зарваниці, Києво-Печерської лаври, Зимненського Святогірського монастиря, Почаївської Лаври).

Опитані педагоги м. Луцька є відвідувачами фестивалів: «Lutsk Food Fest», «Поліське літо з фольклором», «Бандерштат», «Волинська княжна», історичної реконструкції «Князівський бенкет», національної кухні, арт-шоу «Ніч у Луцькому замку» та інших.

Переважає більшість педагогів зазначає, що саме під час курсів підвищення кваліфікації у ВІППО вони

мають змогу розвивати свою загальнокультурну компетентність, відвідуючи: музеї (Волинський краєзнавчий музей, освіти Волині, історії Луцького братства, Музей волинської ікони, музеї Луцького замку, музей академіка Михайла Кравчука в с. Човниця Ківерцівського району, музеї при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки – Лесі Українки, етнографії Волині та Полісся, археології, геологічній), Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського, Устилузький народний музей Ігоря Стравінського, музей історії сільського господарства Волині – скансен; вистави Обласного драматичного театру імені Т. Г. Шевченка («Сватання на Гончарівці», «Ніч перед Різдвом», «За двома зайцями», «Лісова пісня», «Століття Якова»); різноманітні мистецькі виставки, картинні галереї; бібліотеки (ВІППО, Волинську обласну бібліотеку для юнацтва, Волинську обласну універсальну наукову бібліотеку імені Олени Пчілки).

Слухачі курсів підвищення кваліфікації стверджують, що є активними учасниками різноманітних культурно-просвітницьких, науково-методичних заходів, які пропонує Інститут: педагогічних читань, круглих столів, конференцій; майстер-класів (педагогів-новаторів, художньо-мистецьких – соломо- й бісероплетіння, розпису писанок, виготовлення ляльки-мотанки та ін.), благодійних концертів, екскурсій державним історико-культурним заповідником «Старе місто», музейних лекцій та екскурсій, виставок навчально-методичних, наукових та літературних досягнень педагогів (музей історії освіти ВІППО); презентацій бібліотекою ВІППО новинок фахової та художньої літератури, зустрічей з видатними людьми краю – письменниками, видавцями, художниками, науковцями, виставок, присвячених видатним датам та особам краю, художньо-мистецьких, у тому числі і віртуальних.

Відповідаючи на відкрите запитання «Які компоненти соціокультурного простору дозволяють Вам найбільш ефективно організовувати навчально-виховний процес?», педагоги акцентують увагу на важливості таких складників: культурно-просвітницькі заклади (бібліотеки, музеї, міські та районні будинки культури, театри), освітні установи (курси у ВІППО), позашкільні заклади та заклади додаткової освіти (музичні, художні, спортивні школи), духовно-церковні об'єкти, громадські об'єднання дорослих, молоді, дітей, краєзнавчі спілки, зустрічі з видатними людьми краю (письменниками, художниками, музикантами, педагогами), історико-краєзнавчі екскурсії, різні виставки (в тому числі віртуальні), краєзнавчі, фольклорні експедиції, туристичні походи, участь

у різноманітних проектах (міжнародних, всеукраїнських), Інтернет (навчальні, мистецькі відеоролики), ЗМІ, екскурсійні поїздки з учнями та батьками визначними місцями України.

На запитання щодо джерел інформації про культурно-просвітницькі заходи вчителі відповіли, що отримують її, в основному, з Інтернету, ЗМІ, фахових видань, оголошень керівників шкіл, від колег та друзів.

На думку педагогів, під час курсів підвищення кваліфікації у ВІППО варто запровадити інформативно-презентаційні форми культурно-просвітницького характеру: мистецькі майстер-класи (75,42 % опитаних), зустрічі з видатними людьми краю (65 %), презентації новинок художньої та фахової літератури (38,33 %), флешмоби (19,58 %), пересувні виставки (19,17 %), віртуальні екскурсії, музейні квести (1,67 %). Безперечно, думку слухачів курсів підвищення кваліфікації важливо врахувати в діяльності Інституту.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що розвиток загальнокультурної компетентності педагогів стає можливим за умов ефективної взаємодії навчального закладу з усіма компонентами соціокультурного середовища регіону з метою пізнання історико-культурної спадщини краю, розширення культурного кругозору вчителів, в тому числі засобами історико-краєзнавчих екскурсій, подорожей визначними місцями України, відвідування культурпросвітних установ.

Перспективи дослідження полягають у розробці науково-педагогічного проекту, який передбачає: оптимальне поєднання традиційних та інноваційних освітніх технологій у розвитку загальнокультурної компетентності педагогів під час курсів підвищення кваліфікації, проведенні науково-методичних заходів (круглих столів, семінарів); запровадження інформативно-презентаційних форм роботи культурно-просвітницького характеру у практиці ВІППО (мистецьких майстер-класів, зустрічей з видатними людьми краю, презентацій новинок художньої та фахової літератури, різноманітних виставок, флешмобів, розміщення анонсів про заходи культурно-просвітницького спрямування на сайті Інституту, організацію екскурсій у музеї м. Луцька та ін.); розробку методичних рекомендацій з проблеми «Професійний розвиток педагогів в умовах взаємодії школи й соціокультурного середовища»; укладання інформаційних буклетів, путівників, каталогів (віртуальних художніх галерей, музеїв, заповідників, навчальних лабораторій); висвітлення досвіду роботи ВІППО, загальноосвітніх навчальних закладів щодо цієї проблематики в науково-методичному віснику «Педагогічний пошук».

Література

1. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування [Текст] / Н. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : кол. моногр. / [Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Савченко та ін.] ; заг. ред. О. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 45–50. – (Б-ка з освітньої політики).
2. Ващенко Л. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти [Текст] / Л. Ващенко // Післядипломна освіта. – 2012. – №. 1 – С. 37–40.
3. Державні стандарти базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31215/
4. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html>
5. Колюткин Ю. Образовательная среда и развитие личности [Электронный ресурс] / Ю. Колюткин, С. Тарасов // О-во «Знание» России. – 2000. – Режим доступа : www.znanie.org/journal/n1_01/obraz_sreda.html
6. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию [Текст] / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.